

SEMNUȚ LUMBII – TRADIȚII ȘI INOVAȚII

Angela SAVIN-ZGARDAN

Universitatea Liberă Internațională din Moldova

There is no language in which there is no motivation; also conceiving one in which everything is motivated is impossible by definition. Between the two extreme limits - maximum organization and minimum arbitrariness - we find all possible varieties. In this article, we propose to discuss this phenomenon: the signifier and the signified by using newer concepts that are to remodel, but perhaps also to revise the notion of the sign of the language. The phenomenon of motivation of the language units is manifested through their motivational, lexical or phraseological relations, whose updating suggest awareness of the motivation of the language units, i.e the interdependence of the internal and the external form, the signifier and the signified. The character of motivation, as a property of the glotic units, is related to such language characteristics as the tendency towards the motivation of the glotic unity and the tendency towards its arbitrariness, which is achieved by a series of lexical processes - nomination, remotivation, neomotivation, demotivation, lexicalization of the internal form of the word, etc. The relationship between the name and things is one of the essential issues of onomasiology. The two types of empirical and scientific knowledge make it possible to distinguish between popular and scholarly "cognitive models", which determines the identification of the sign of the representation of the object, that is, of the primary images that help us to understand the denomination mechanism in the act of creating the new form of expression - a word, a semantic derivative or a phrase.

Key words: *the signifier, the signified, motivation, arbitrary / non-arbitrary, onomasiology.*

În argumentul conferinței omagiale, consacrate Academicianului Andrei Galben, se stipulează că limbile naturale se prezintă drept matrice generatoare ale diversității *semnificațiilor-lumi*. Ne propunem să discutăm despre acest fenomen: *semnificant-semnificat* prin prisma unor concepții mai noi, care vin să remodeleze, dar poate și să revizuiască noțiunea cu privire la semnul limbii. Fără înțelegerea corectă a semnului limbii nu poate exista o traducere, o tălmăcire adevărată, precum și nu poate exista o percepție adevărată a lumii ce ne înconjoară, redată prin limbaj.

Fenomenul motivației unităților de limbă se manifestă prin relațiile lor motivaționale, lexicale sau frazeologice, la a căror actualizare se conștientizează motivația unității de limbă, adică intercondiționarea formei interne și a celei externe, a semnificantului și a semnificatului. Problema motivației semnului glotic se află la intersecția mai multor discipline ale lingvisticii, principala fiind *onomasiologia*. Formarea cuvintelor și formarea îmbinărilor de cuvinte se referă la domeniul lingvisticii, numit *nominație*. De caracterul motivației, ca proprietate a unități glotice, sunt legate astfel de caracteristici ale limbii ca: tendința către motivația unității glotice și tendința către arbitrarul ei, ceea ce se realizează din contul unui șir de procese lexicale – nominarea, remotivația, neomotivația, demotivația, lexicalizarea formei interne a cuvântului etc. Forma internă a cuvântului, fiind un mijloc de exprimare a motivației lui, de asemenea posedă un șir de funcții importante. Ea este calificată ca un „nod” principal în relațiile de

sistem al limbii. Au fost vehiculate două axiome: a) *pansemia* – totul este semn sau orice are o semnificație (sau poate avea); b) *polisemia* – orice semn poate avea mai multe semnificații. În concepția lui C.S. Peirce, fiind un adept al pansemiei, se regăsește triada, pe care o găsim în teoriile actuale: semn – relația semnului cu obiectul - relația semnului cu interpretantul semnului (Bahнару 188-189).

Pansemia este proprie teoriei lui F. de Saussure. După remarca lingvistului elvețian, principiul arbitrarului semnului glotic nu ne împiedică să delimităm într-o limbă ceea ce este în mod radical arbitrar, adică nemotivat, de ceea ce nu este astfel decât în mod relativ. Numai o parte din semne este absolut nemotivată; la altele intervine un fenomen ce ne îngăduie să recunoaștem grade de motivație, fără să-l suprimăm: semnul poate fi relativ motivat (Vasiliiu 14-15).

Pentru adevărul științific ar trebui să recunoaștem că teoria vizând caracterul arbitrar al semnului glotic nu este fondată de F. de Saussure, ci mai degrabă e o concluzie a unei milenare discuții cu privire la legătura dintre semn și obiectul natural. Aceste discuții datează încă de la Aristotel (384-322 î.Hr.), iar apoi prin scolastica medievală ajung la lingvistica modernă. E. Coșeriu citează vreo 30 de autori care ar fi tratat caracterul arbitrar al semnului glotic până la Saussure (apud Ciobanu 37).

Pe alte poziții decât cele ale lui Saussure privind arbitrarul semnului glotic se află alți lingviști, dintre care îi putem numi pe E. Benveniste, Ch. Bally, R. Jakobson, R.A. Budagov, A. Ciobanu, V. Pavel, A. Eremia, O. Blinova, subsemnata ș.a.

Lingvistul francez E. Benveniste consideră, pe bună dreptate, că legătura dintre semnificat și semnificant nu este arbitrară, ci necesară și extrem de strânsă (Benveniste 92). Un alt succesori și discipol al lui F. de Saussure, Charles Bally, căuta prin orice mijloace să demonstreze caracterul motivat al semnului glotic, menționând judicios că oamenii în procesul comunicării își exprimă nu numai gândurile, ci și sentimentele, și atitudinea proprie față de problemele discutate. Anume astfel apare motivația cuvântului, a îmbinărilor de cuvinte și a propozițiilor, sensurile figurate ale cuvintelor, polisemia, caracterul polifuncțional al unor categorii gramaticale etc. (Ciobanu 42). Tot pe poziție anti-Saussure se află și R. Jakobson. El considera că teoria despre caracterul arbitrar al semnului glotic este „o dogmă saussuriană” care nu poate fi acceptată în mod indiscutabil (Jakobson 105-106). R.A. Budagov menționează, pe bună dreptate, că între semnificat și semnificant există o strânsă interdependență care nu poate fi neglijată, atunci când discutăm despre semnul glotic al limbilor naturale. Unitățile limbii, precum și sistemul limbii, în general, nu pot rămâne nemotivate pentru exponenții limbii materne (Budagov 252).

A. Ciobanu și R. Jakobson se află pe aceleași poziții privind interpretarea semnului glotic într-o manieră mai simplă. Folosind în mod creator terminologia *signum* și *signatum*, propusă de R. Jakobson, profesorul A. Ciobanu consideră că *signum* reprezintă semnul glotic în general, inclusiv substanța lui sonoră și forma; iar *signatum* va reprezenta substanța lui semantică. Putem afirma că un *signum* exprimă un *signatum*. Profesorul A. Ciobanu conchide just pe baza materialului faptic că semnul glotic nu este întotdeauna arbitrar (Ciobanu 42). Motivația desemnării obiectului este mijlocită de noțiunea cu privire la el. La nivelul de cunoaștere senzorială subiectul denumește obiectul într-o formă concret individuală. În cazul dat este important a descoperi rolul asocierilor, efectuat la

nivelul de imagini, fixat în conștiință după prima cunoaștere a lui din realitate. Comparând obiectele, subiectul evidențiază, de fapt, o trăsătură comună pentru ele, ceea ce devine indiciu al motivației (Pavel 28-29). Din punctul de vedere derivațional majoritatea toponimelor derivate și compusele lor în limba română au un caracter motivat (Eremia 13).

Problema motivației semnului glotic captează atenția în studiile de lingvistică de ultimă oră, sunt efectuate noi descoperiri și inovații în cercetarea acestei teme. În această ordine de idei vin ca suport materialele de onomasiologie, semasiologie într-un sens mai larg, istorie a limbii (care cercetează, în parte, factorii intralingvistici și extralingvistici a genezei unităților glotice, precum și evoluția acestor unități de limbă în plan diacronic), dialectologie, lexicologie, frazeologie, morfologie etc. Obiectul cercetării se află la interferența mai multor discipline ale lingvisticii. Astfel „Atlasul limbilor Europei (Atlas linguarum Europae), patronat de UNESCO și Uniunea Europeană și Atlasul lingvistic romanic (Atlas linguistique romane), proiect internațional sub egida Uniunii Europene, au revoluționat cercetarea lingvistică actuală, creându-se o nouă disciplină, *lingvistica motivațională*, întemeiată pe constatarea unei „mentalități comune” la vorbitorii de limbi diferite, din cadrul unei familii sau mai multor familii de limbi. Datele cuprinse în cele două atlase oferă informații inedite, de o mare valoare, privind originile etno-lingvistice ale Europei, Patria limbilor indo-europene” (Nevaci 12).

Noțiunea de motivație are, după noi, două accepții, actualizate astfel și în lingvistică: 1) motivația semnului glotic este concepută în raport cu determinarea reciprocă dintre noțiunile de semnificant și semnificat; 2) problema este cercetată referitor la motivația apariției, existenței și utilizării semnului glotic care include motivele acestor manifestări. În DEX găsim inclusă doar accepția a doua a termenului dat supra cu următoarea explicație: *motivația* – este “totalitatea motivelor, a considerațiilor sau a mobilurilor (conștiente sau nu) care determină pe cineva să efectueze o anumită acțiune sau să tindă spre anumite scopuri; ansamblu de motive care explică un act, o conduită; motivare, justificare, argumentare” (DEX 571).

Relația între nume și lucruri este una din problemele esențiale ale onomasiologiei. Cele două tipuri de cunoaștere, empirică și științifică, face posibilă distincția dintre „modelele cognitive” populare și cele savante, care determină identificarea semnului reprezentării obiectului, adică a imaginilor primare ce ne ajută să înțelegem mecanismul denominării în actul de creare a noii forme de exprimare – cuvântul, derivatul semantic sau sintagma.

Se susține ideea că „cuvintele, sintagmele denominative și sensurile noi, create după modele interne ale limbii, apar pe două căi principale: 1) prin procedeul *derivării morfematice* și 2) prin intermediul *derivării semantice*”. La derivarea morfematică, pe lângă prefixare, sufixare, compunere, abreviere, se referă și formarea sintagmelor denominative sau apreciative. În cazul dat mai mulți lingviști vorbesc despre *fenomenul lexicalizării* (sublinierea ne aparține), fenomen înțeles ca un proces prin care “o succesiune de morfeme (o sintagmă) devine o unitate lexicală” (Pavel 673-674).

Referitor la unitățile frazeologice, care nu au funcție denominativă, ci conotativă, determinând atitudinea vorbitorului față de realitatea desemnată, putem vorbi de *fenomenul frazeologizării*. Sintagma *derivare semantică* este mai puțin

utilizată de către lingviști, dar se consideră un termen adecvat, susținut de teza privind caracterul derivațional al legăturilor dintre sensurile aceluiași cuvânt. Derivarea semantică se manifestă sub forma polisemiei cuvintelor, a extinderii funcției denominative a cuvintelor existente (Idem 673).

R.A. Budagov menționează, pe bună dreptate, că între semnificat și semnificant există o strânsă interdependență care nu poate fi neglijată, atunci când discutăm despre semnul glotic al limbilor naturale. Budagov menționează că semnificatul tinde să aibă diferite mijloace de exprimare în limbă cu noi și noi nuanțe de sens (comp.: флегматик, вялый, холодный, бесчувственный, рыба), iar semnificantul tinde să aibă posibilitatea de a figura în limbă în mod diferit (Budagov 252). Lingvistul este de părerea că unitățile limbii (lexicale, gramaticale și, parțial, frazeologice), precum și sistemul limbii, în general, nu pot rămâne nemotivate pentru exponenții unei limbi materne.

Motivația semnificantului este vădită și în: denumirile de plante, caz atestat și de Saussure: floarea-soarelui (se rotește după soare), gura-leului, coada șoricelului, coada calului etc.; denumirile populare de pești: peștele-ciocan, peștele-turtă, crapul-oglină, peștele cu spadă etc. Anatol Ciobanu subliniază, pe bună dreptate, că este motivată denumirea dată diferitelor specii de animale, insecte, fluturi, de ex., râmă de la verbul a râma (pământul), groparul („gândac ce strânge și își îngroapă mâncarea în pământ”), leul furnicilor („atacă furnicile”), musca bețivă / musca de oțet / musca vinului, broasca râioasă etc. (Ciobanu 41-42). Prin urmare, pe baza materialului faptic citat ne putem imagina și mai bine că semnul glotic nu este întotdeauna arbitrar. Noi am avea de adăugat că semnificantul, fiind motivat inițial, ulterior poate rămâne motivat sau se demotivează.

Natura controversată a opiniilor în problema caracterului arbitrar / nonarbitrar al semnului glotic este explicată prin faptul că e mult mai lesnicios a „descoperi” și a urmări istoria cum a apărut denumirea unui obiect concret, decât istoria cum a apărut și s-a dezvoltat denumirea (denominația) unor fenomene și noțiuni abstracte. Deoarece în planul stabilirii cât mai vizibile a „motivării” semnului glotic e mai ușor a opera cu denumirea obiectelor. Astfel se explică, după părerea noastră, și controversele persistente până în prezent în studiile științifice, chiar și în manualele de lingvistică generală, fiindcă se confundă noțiunea de semn arbitrar cu noțiunea de semn demotivat, care este nemotivat pentru vorbitorii actuali, dar care nu a fost arbitrar, a fost motivat de cele mai multe ori în momentul creării unității de limbă. Nu există limbă în care nimic să nu fie motivat; de asemenea, a concepe una în care totul să fie motivat este imposibil prin definiție. Între cele două limite extreme – maximum de organizare și minimum de arbitrar – găsim toate varietățile posibile.

Referințe bibliografice

- Bahnaru, Vasile. *Ascensiune în descensiune a limbii române*. Iași: Princeps Edit, 2011.
 Бенвенист, Эмиль. *Общая лингвистика*. Москва: Прогресс, 1974.
 Будагов, Рубен. *Язык-реальность-язык*. Москва: Наука, 1983.
 Ciobanu, Anatol. *Sintaxa și semantica. Studiu de lingvistică generală*. Sub redacția lui R.A. Budagov. Chișinău: Știința, 1987.
 DEX: *Dicționar explicativ al limbii române*. București: Editura Academiei RSR, 1984.
 Eremia, Anatol. *Destinul cuvintelor*. Chișinău: Știința, 1988.

Nevaci, Manuela. *Introducere*. În: Studia linguistica et philologica. Omagiu Profesorului Nicolae Saramandu la 70 de ani. București: Editura Universității din București, 2011.

Pavel, Vasile. *Sintagmele denominative și cartografierea lor*. În: Studia linguistica et philologica. Omagiu Profesorului Nicolae Saramandu la 70 de ani. București: Editura Universității din București, 2011.

Павел, Василий. *Лексическая номинация*. Кишинев: Штиинца, 1983

Vasiliu, Emanuel. *Elemente de filosofie a limbajului*. București: Editura Academiei Române, 1995.